

DET HELA I DELEN

// HANS LARSSON, BILDNINGENS FORMER OCH LÄSANDETS GLÄDJE //

”Våra sinnen kunna odlas, så att vi förnimma och märka mer, vår fantasi kan få mera styrka och ordning, vårt tänkande mera noggrannhet, våra känslor och önsknings mer omfattning, mera sammanhang, högre föremål.” Allt detta kan bildning leda till om man får tro den svenske tänkaren, författaren och folkbildaren **Hans Larsson**.

Text: Anders Burman

Citatet i ingressen är hämtat från *Om bildning och självstudier* som publicerades i broschyrform 1908 vid en tid då Larsson var professor i teoretisk filosofi vid Lunds universitet. Naturligt nog ter sig idag en hel del i denna mer än hundra år gamla text – som för övrigt är omtryckt i antologin *Bildning. Texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman* (Daidalos 2010) – inte bara tidspräglad utan också föråldrad. Liksom hos många av hans samtida finns det hos Larsson en något daterad bildningsidealism och stark övertygelse om att bildning verkligen förädlar människan, ja, att man på något sätt blir mer mänsklig ju mer bildad man är.

Demokratin tas ofta för given, men egentligen är den på intet sätt någon självklarhet – varken idag eller för hundra år sedan – och medborgerlig bildning är alltså av största betydelse.

Själv är jag av uppfattningen att man i möjligaste mån bör undvika att tala om bildning i sådana termer, inte minst för att det implicerar att vissa människor är mer mänskliga än andra och att dessa andra följaktligen inte bara är mindre bildade (halvbildade, obildade eller rent av obildbara) utan också mindre mänskliga. Om bildning åter ska kunna bli ett riktigt fruktbart pedagogiskt och politiskt begrepp –

så som det faktiskt var på Hans Larssons tid – tror jag att det är nödvändigt att försöka göra det mindre exkluderande och först och främst förstå det i processuella termer, som ett verb snarare än ett substantiv. Bildningsprocesser kan se ut på högst olikartade sätt och varje människas bildningsgång skiljer sig mer eller mindre från andras, men i själva bildningsprocessen finns det i normalfallet en rörelse som går från ytlig information och flyktiga upplevelser till personligt förankrad kunskap och erfarenheter som man bär med sig genom livet.

Trots den något naiva bildningsidealismen finns det mycket i *Om bildning och självstudier* som fortfarande framstår som högst tänkvärt och användbart, och det är vissa aspekter av detta som jag i denna artikel ska utgå från i ett resonemang om olika former av bildning. Även om Larsson som så många andra som skriver om bildning inledningsvis konstaterar att bildningsbegreppet brukar användas på en mängd mer eller mindre godtyckliga sätt slår han strax därefter fast att bildning handlar om ett odlande av människans själsförmögenheter som förstånd, omdöme, känsla och vilja. Med ett sådant grundperspektiv blir frågan om bildningens innehåll – som vanligtvis står i centrum i de ständigt återkommande kändiskussionerna – av underordnat intresse. Klok som han är upprättar Larsson inga listor över vilka böcker man måste läsa eller vad man behöver känna till för att kunna kalla sig bildad. Nej, den typen av kanon är helt enkelt inte av särskilt stort värde. ”Det finns konstnärer som äro rätt okunniga i det som ’varje bildad bör veta’, framhåller han, ”men hos vilka man ändå igenkänner den äkta personliga bildningen.” I högre grad än de flesta andra bildningstänkare rekommenderar Larsson att man ska fördjupa sig i ett något specialområde snarare än att känna till lite om mycket. Mottot till hans broschyr är talande nog: ”Icke allt, men det hela – i delen”.

Till de ovan nämnda själsförmögenheterna urskiljer Larsson olika korresponderande former av bildning, som

logisk, medborgerlig, estetisk och etisk bildning. Det är hans utläggning av dessa fyra bildningsformer som jag här ska ta avstamp i och reflektera vidare utifrån. Frågan är hur Larsson förstår dessa former eller dimensioner av bildning men också vad de skulle kunna betyda för oss idag, det vill säga hur de kan omtolkas i vår samtida kontext utifrån våra tids förutsättningar, möjligheter och problem.

För det första har vi logisk eller kognitiv bildning som hänger samman med kultiveringen av förståndet. Det handlar inte minst om förmågan att tänka på ett logiskt korrekt sätt, att kritiskt granska det givna och att i en argumentation kunna bedöma vad som rätt och fel. I ett intressant resonemang understryker Larsson dessutom behovet av att utveckla sitt sinne för auktoriteter, det vill säga "förmågan att kunna bedöma och så att säga värdera sig till vem som är den bästa auktoriteten i särskilda frågor". Det mesta som vi har kunskap om känner vi till tack vare andra och oavsett om vi vill det eller inte måste vi ständigt förlita oss på auktoriteter av olika slag. Därför är det av största vikt att ha en utvecklad känsla för vilka auktoriteter som är värda att lyssna på och ta till sig – och vilka som inte är det. I bästa källkritiska anda noterar Larsson också att en människa som är en auktoritet på ett område absolut inte behöver vara det på andra.

Larssons resonemang om allt detta framstår som minst lika giltigt och relevant i dagens informationssamhälle som det var på hans tid. Ja, kritiskt tänkande och en allmän källkritisk förmåga är väl idag viktigare än någonsin. Som ett komplement till det som Larsson tar upp om den logiska bildningen skulle man slutligen också kunna lägga tanke-disciplin i betydelsen att intensivt och målmedvetet kunna koncentrera sig på ett aktuellt problem som man förutsatt sig att lösa, samt den metakognitiva förmågan att reflektera över sina egna kunskaper och det egna lärandet. Även det utgör aspekter av logisk, kognitiv bildning och även det är något som vi vid högskolor och universitet på olika sätt bör försöka uppmuntra våra studenter att utveckla. Som alltid när det gäller genuin bildning kan den avgörande impulsen dock bara komma inifrån de lärande själva. Man kan inte bilda andra, utan bildning är alltid på ett eller annat sätt fråga om självbildning, vilket inte står i motsatsställning till det faktum att bildning också förutsätter dialog med andra människor.

Den andra bildningsformen hos Larsson är den medborgerliga. I början av 1900-talet var den medborgerliga bildningen nära sammankopplad med tidens stora rösträttsreformer och den snabba demokratiseringen av samhället. Från att tidigare ha varit undersåtar blev nu en stor del av befolkningen medborgare, vilket krävde någon sorts demokratisk bildning. Demokratien tas ofta för given, men egentligen är den på intet sätt någon självklarhet – varken idag eller för hundra år sedan – och medborgerlig bildning är alltså av största betydelse. I avseende på detta har inte bara grundskolan och gymnasiet utan också högskolor och universitet en viktig roll att spela, åtminstone indirekt genom den allmänna kultiveringen av studenternas intellektuella förmågor. Som de båda nyckelbegreppen i detta sam-

manhang skulle jag vilja lyfta fram omdöme och handlande. Bildning bör inte reduceras till enbart en teoretisk angelägenhet, utan den behöver framför allt ta sig uttryck i aktivitet, handlande och ett i bästa fall gott omdöme. Som *Hans-Georg Gadamer*, den tyske hermeneutikern, formulerar det i artikeln "Universitetets idé – igår, idag, imorgon" (översatt till svenska i *Psykoanalytisk Tid/Skrift* nr 26–27, 2009): "varje student som tagit sina studier på allvar torde bli varse att han givits någonting: modet att fälla ett eget omdöme och förmågan att inte låta sig manipuleras på ett lättvindigt sätt."

Den tredje dimensionen som Larsson lyfter fram är den estetiska bildningen. Det är en kategori som kan te sig synnerligen besvärlig idag. Liksom för många av hans samtida hörde estetisk bildning för Larsson intimt samman med en kultivering av smaken och skönhetsinnet. Den smakfostrande attityd som har gått som en röd tråd genom hela den svenska bildningstraditionen återfinns i någon mån också hos Larsson, även om den hos honom inte alls är lika framträdande som hos till exempel **Ellen Key**. Men precis som Key tänker han sig att skönhetsinnet, eller rättare sagt dess anlag, finns medfött hos de flesta människor men att många inte lyckas tillvarata och utveckla det. Detta behöver emellertid inte alls vara deras eget fel, framhåller Larsson, för i många fall saknar de helt enkelt möjligheter att odla upp sitt skönhetsinnet. En sådan kultivering förutsätter nämligen erfarenheter av och återkommande möten med god konst, musik och litteratur, vilket alltför många människor aldrig får uppleva.

Om man ska tala om estetisk bildning idag – vilket jag trots allt menar att det finns skäl att göra – är det nödvändigt att vidga perspektivet från att gälla enbart en starkt exkluderande form av konst. I bildningsdiskussioner utgår man fortfarande alltför ofta från en uppdelning mellan förment

Bildning bör inte reduceras till enbart en teoretisk angelägenhet, utan den behöver framför allt ta sig uttryck i aktivitet, handlande och ett i bästa fall gott omdöme.

god konst och annat som betraktas som kitsch eller låg och tarvlig populärkultur. I själva verket skulle jag vilja hävda att praktiskt taget vad som helst, från privata livsupplevelser till andra människors förmedlade erfarenheter i form av till exempel litteratur eller film, kan fungera utmärkt som utgångspunkter för bildningsprocesser. Att en viss typ av litteratur och konst av tradition och hävd har prioriterats som bildningsmedel i framför allt formella utbildningar av

olika slag innebär inte att det inte finns mycket annat som också kan göra det. I sig själv betyder en bok – oavsett dess eventuella klassikerstatus – inte särskilt mycket, utan det viktiga är vad man gör med den, hur man läser och tolkar den, reflekterar över den och använder sig av den.

Vad gäller den estetiska bildningen tror jag överhuvudtaget att det vore fruktbart att flytta fokus från kultiveringen

I enlighet med detta kan man säga att bildning hos den enskilda människan manifesterar sig i ett reflekterande, kritiskt men samtidigt bejakande förhållningssätt, med en öppenhet för nya erfarenheter och beredskap att lära sig nya saker.

av skönhetssinnet till den tolkande aspekten av den estetiska erfarenheten. Som bland andra Gadamer har framhållit är människan som sådan ett tolkande djur och vi tolkar i själva verket hela tiden, men det är framför allt i den reflekterande konfrontationen med estetiska verk som vår tolkningsförmåga utmanas. Genom tolkande möten med till exempel romaner och konstverk kan vår förståelse fördjupas såväl av den värld i vilken vi lever som av våra medmänniskor. Ett användbart begrepp i det här sammanhanget är den narrativa fantasin, det vill säga den förmåga att sätta sig in i andra människors situationer som enligt den amerikanska filosofen **Martha Nussbaum** kan odlas upp just genom läsning av en viss typ av realistiska romaner. I och med uppövat av den narrativa fantasin kan vår empati med andra människor runt om i världen utvecklas. På så sätt fungerar denna föreställningsförmåga som en brygga mellan det estetiska och det etiska.

Etisk bildning, den fjärde dimensionen av bildning som Larsson lyfter fram, handlar om kultiverandet av viljan och moralen. I sitt eget tänkande var Larsson starkt påverkad av **Immanuel Kants** kritiska filosofi, inte minst hans etik där viljan spelar en framträdande roll. Enligt Kants sinnelagsetik är avsikten bakom en handling det avgörande kriteriet vid bedömningen av dess moraliska värde, eller med andra ord den goda viljan. Men Larsson påpekar att det faktiskt inte räcker med en god vilja eller ett gott samvete i sig. "Samvetet måste alltid få fälla utslaget", skriver han, "men samvetet behöver upplysning – det behöver bildning." En sådan bildning innefattar förmågan till reflektion över det egna handlandet och att kritiskt kunna granska våra mora-

liska begrepp vilka alltför ofta tas för givna. I dagens globaliserade och mångkulturella samhälle ställs olika moraliska begrepp hela tiden mot varandra – inte sällan på direkt motstridiga sätt – och det är av största vikt att reflektera inte bara över detta utan också över vad ett etiskt förhållningssätt egentligen innebär. Med Nussbaum skulle man kunna hävda att vissa romaner, liksom för delen vissa pjäser och filmer, lämpar sig mycket väl som utgångspunkter för den typen av etiska reflektioner och diskussioner.

Detta är således de fyra former eller dimensioner av bildning som Hans Larsson urskiljer: logisk, medborgerlig, estetisk och etisk bildning. Till dem skulle jag slutligen vilja lägga ytterligare en dimension som idag måste sägas central för en återaktualisering av bildningsbegreppet. Med ett uttryck myntat av den norske pedagogiske teoretikern **Lars Løvlie** skulle man kunna kalla denna femte dimension för teknokulturell bildning. Den kan kort beskrivas som förmågan att hantera dagens informations- och kommunikationsteknologiska kultur som radikalt skiljer sig från den som fanns för bara några decennier sedan och som har skapat helt nya förutsättningar och möjligheter för våra bildningsprocesser. Tillsammans med de övriga bildningsformerna leder den teknokulturella bildningen i bästa fall till en sorts historisk, politisk, kulturell och teknologisk läskunnighet. En sådan läskunnighet, som utmärks av

bredd och överblick, att kunna se sammanhang och förstå relationer, behövs idag för att kunna begripliggöra och hantera den alltmer komplexa värld i vilken vi lever.

"Det väsentliga i bildningen", skriver Larsson, "blir alltid en viss personlighetens hållning såväl i det yttre som i det inre. Där denna hållning finns, där finns förnämhet och bildning även om vetandet är ringa." I enlighet med detta kan man säga att bildning hos den enskilda människan manifesterar sig i ett reflekterande, kritiskt men samtidigt bejakande förhållningssätt, med en öppenhet för nya erfarenheter och beredskap att lära sig nya saker. Att leva på ett sådant sätt är inte alltid så enkelt, men det är ofta lustfyllt. Som Larsson avslutar sin broschyr om bildning och självstudier – med en vacker mening som också får sätta punkt för den här artikeln – i ett försök att besvara frågan om vilken litteratur man egentligen bör läsa och med en påminnelse om att det som är glatt kan vara nog så allvarligt: "allt det, som gör dig djupast glad, det skall du läsa."

Anders Burman är docent i
idéhistoria vid Södertörns högskola